

František Mareš

Náboženství a bůh

(Pravda v citu, Praha 1922, s. 46-52)

Náboženství plyne z přesvědčení, že *bytuje pravda*, nepodmíněná, neproměnná, absolutní, věčná pravda. Toto přesvědčení se zakládá na citu, jímž člověk prožívá své vlastní bytování jakožto *mravní osoba*, účastná pravdy a zavázaná svobodně uznanou povinností *držet pravdu*, jakožto člen nadlidského duchového řádu pravdy. Lidská osoba, duchová bytost, cítíc se účastnou pravdy a zavázanou pravdě, poznává pravdu přímo, podle rysů pravdy jí samé vlastních; poznává pravdu neúplně, ale přece s plnou jistotou. Toto poznávání pravdy je zcela jiného řádu, než vědění o světě a jeho vztazích, neboť se zakládá na citu přímého prožívání, v němž kotví také jistota všeho vědění o světě. Poznávání pravdy není věděním o pravdě, nýbrž jejím přímým prožíváním, vnitřním přesvědčením o pravdě.

Podle rysů vlastních lidské osobě je pravda *duchové povahy*, je jedna a jednotná, tvoří sama v sobě celek, je vědomá sebe, bytuje o sobě jako *osoba*, jejímž slabým odleskem je osoba lidská. Závaznost mravního zákona z nadlidské autority, ježto závaznost nepodmíněná, může být myšlena jen jako mravní závaznost mezi osobami, mezi lidskými osobami a nadlidskou osobou. Neboť ku pravdě neosobní a bezvědomé, myšlené jako *absolutní substance*, která trvá ve všech proměnách vesmíru, nemůže se cítit lidská osoba zavázána žádnou mravní povinností. Kdo myslí pravdu jako absolutní substanci, musí obmezit mravní zákon jen na lidstvo, bez nadlidské nepodmíněné a naprosté závaznosti, a uznat mravní dobré jen za relativní a podmíněné, platné jen pro lidstvo.

Tak dospívá lidská mravní osoba, poznávajíc sebe samu v plném sebevědomí, ku přesvědčení, že *pravda je bůh, osoba*; že mravní závaznost znamená shodu lidské vůle s vůlí boží; že touha po pravdě, již prahne lidská mysl, je touha poznat *celost*, naznačenou v lidské mysli necelými rysy, celost pravdy, dobroty a krásy, zosobněnou v bohu. Náboženství, výraz této touhy, je soubor ideálů plné pravdy, dokonalé dobroty a krásy, spolu se svobodným uznáváním povinností řídit své smýšlení a konání podle těchto ideálů, konat dílo pravdy, třeba i nevystihlo její plnosti a celosti. *Lidská díla podle pravdy* jsou pravou *službou boží*. Velebit a uctívat boha slovy a obřady je dobře pro povzbuzení člověka k vlastnímu božímu dílu; ale zůstává-li na pouhém velebení, jakoby ono samo již bylo „službou boží“, tak aby vlastní dílo pravdy, člověku velmi obtížné, mohlo být opomíjeno, to je jako modloslužba. Je-li blaženost boží dokonalá, nezvětší se lidským velebením; bohu netřeba lidské slávy, lidem však třeba konat božské dílo, plnit vůli otcovu, žít podle pravdy.

(...) Náboženstvím není ani filosofie ani věda; a nejméně je náboženstvím *věda o náboženství*, jako není mravností věda o mravech. A také konečně ani *pouhá mravnost* sama není náboženstvím.

Neboť je možná mravnost i *bez boha*, mravnost z rozumu osvíceného pozitivní vědou. Ale může to být jen mravnost *relativní*, s pouze lidskou závazností. Kdo uznává jen jednu pravdu, a to jen pravdu *vědecky ustanovenou*, nemůže dospět než jen k relativní mravnosti; bude požadovat *vyšší mravnost*, jakoby se mravnost *vyvíjela*; a to mravnost lidskou, *humanitní*. Na základě vědeckého poznání bude odmítat všechnu *mytologii i teologii*, všechnu náboženskou citovou *mystiku*: a tou je přece též pojem *boha*, jakožto *osoby*. Takovéto *náboženství bez boha* je, jako *psychologie bez duše*, nevyhnutelným důsledkem pozitivismu, spoléhajícího jen na rozum a vědecké poznání a odmítajícího *citový mysticismus* jako *slabost*. Takové náboženství předstíral *Baruch Spinoza*, klada na místě boha *absolutní substanci*, s atributy rozprostření a myšlení, substanci kolotající v neustálých proměnách ve věčném kruhu. A podle toho je náboženství co do obsahu řešením problému věčnosti, nejen teoretickým, nýbrž i praktickým, je *životem sub specie aeternitatis*.

Takovéto náboženství, kladoucí na místě boha *věčnost*, na místě citové mystiky *rozumovou antinomii*, srovnává se s mravností podle rozumu, i s *rozumnou láskou* k bližnímu, již lze výhodně zakrýt *láskou k lidstvu*. Ale prozrazuje *slabou mravní osobu* a mravnost *velmi relativní*. Sebevědomí mravní osoby zakládá se na *citu*, jímž se prožívá vlastní bytování a působení v neustálých proměnách života; a na citu naprosté závaznosti mravního zákona, jemuž člověk těžko a nedokonale činí zadost, ale podle něhož sebe sama přísně soudí. *Lidská osoba* je tedy bytost *iracionální, mystická*, rozumu nepochopitelná a smyslům nepřístupná; ale pochybovat o její *pravdivosti* může jen člověk slabého sebecitu a slabého mravního přesvědčení. *Silná mravní osoba* znamená vyvrácení všeho racionalismu i ateismu; neboť se povznáší do říše nadsmyslné a vede k bohu.

Ateismus zapouští kořeny nejsnáze v půdě *teologie*, jakožto *vědě* o bohu. Neboť teologie přijímá důkaz *nadpřirozeného zjevení*, jímž bůh dal o sobě zvláště vědět některým lidem. Avšak to nestačí k *vědeckému* důkazu, o jehož platnosti by se mohl přesvědčit každý kdykoliv. I ve vědě třeba věřit *autoritám*, nelze každému zvláště ověřovat vědecké poznatky; ale musí to být kdykoli každému možné; vědecká autorita může být kdykoli kriticky přezkoumána. Vylučuje-li teologická autorita každé kritické přezkoumání, nemůže mít váhu autority vědecké. Práví-li se v nějakém teologickém učení: prorok hlásá, že se mu zjevil bůh; proto nutno mu věřit, neboť jako boží prorok nemůže lhát; tu z takové křivé věty snadno vyrůstá *ateismus*, ačkoli věta sama nic nedokazuje proti jsoucnosti boží; ukazuje jen křivost

lidského myšlení. Teologie opírá se také o *přirozené zjevení boží*, každému člověku přístupné. Ale tu zase hned přednáší svou výhradu: v přirozeném zjevení, které zkoumá filosofie, a v nadpřirozeném zjevení, které poznává teologie, zjevuje se týž bůh; nemůže tedy filosofie odporovat teologii; a ježto nadpřirozené zjevení má vyšší hodnotu než přirozené, nemůže pravá filosofie odporovat teologii, naopak, má jí sloužit. A odpor proti této zásadě zase svádí k ateismu.

(...) Ateista nevěřící v boha, poněvadž ho nenalézá dalekohledem nad hvězdami, může uznávat boha, jenž ho zavazuje mravním zákonem, a ctít boha plněním tohoto zákona, třeba i tuto *nadlidskou duchovou autoritu* nenazýval bohem; neboť čistý pojem boha lidé odedávna znesvěcují všelikými lidskými nepravostmi.